

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 940.1(450.367+497.4-14=16)"653"
prejeto: 22. 1. 2007**Peter Štih**

red. univ. prof. dr., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: peter.stih@guest.arnes.si

Slovani na Goriškem v srednjem veku

IZVLEČEK

Slovanska naselitev v vzhodnoalpski in predalpski svet konec 6. stoletja je na dolgi rok opredelila tudi zgodovino Goriške, katere ena glavnih komponent je prav večjezičnost in nato večetničnost ter multikulturalnost. Članek v pregledni obliki obravnava sledi, ki so jih Slovani v srednjem veku zapustili na Goriškem.

KLJUČNE BESEDE

Slovani, Goriška, Furlanija, srednji vek

SUMMARY

THE SLAVS IN THE GORIZIA REGION IN THE MIDDLE AGES

The settlement of the Slavs in the East Alpine and subalpine region at the end of the 6th century has in the long term defined the history of the Gorizia region as well, of which one of the primary components is multilingualism and after that multiethnicity and multiculturalism. The article deals in a synoptic manner with traces the Slavs left in the Gorizia region in the Middle Ages.

KEY WORDS

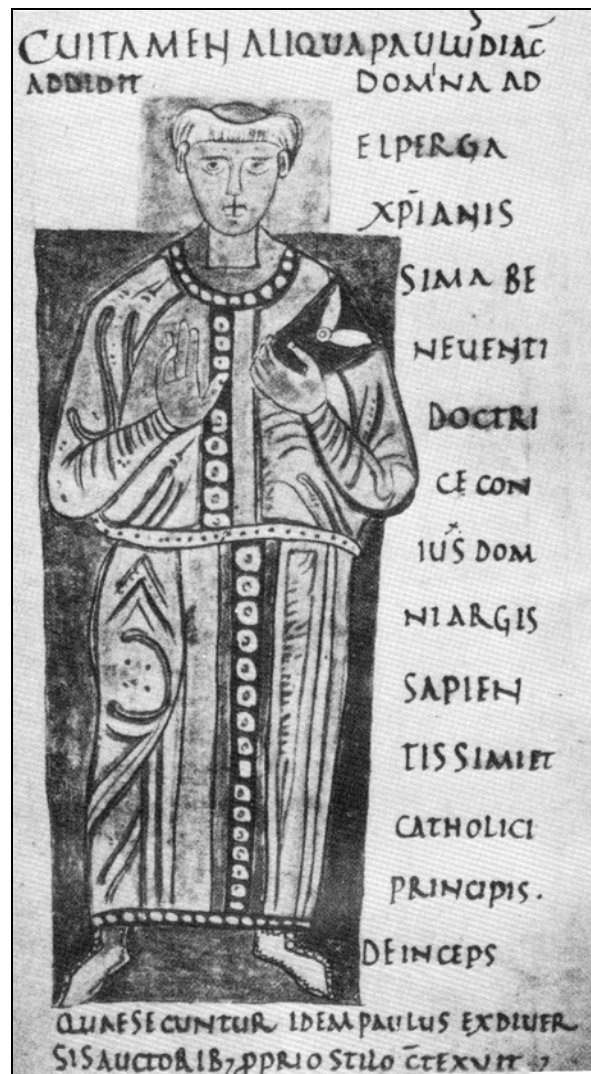
Slavs, the Gorizia region, Friuli, Middle Ages

Slovenci ali Slovani?

Tematika, ki je vsebina tega prispevka, je zvezana z dvema problemoma: prvi se tiče terminologije, drugi pa virov. Srednjeveško gradivo namreč ne pozna pojma *Slovenci*, ki ga je prvi uporabil šele reformator Primož Trubar leta 1550 v predgovoru prve slovenske tiskane knjige – Katekizma. Viri pred njim poznajo le oznake (npr. *Sclavi*, *Sclaveni* ipd.), ki pomenijo Slované na splošno. Uporabljati besedo Slovenec za obdobja, ko le-ta še ni izpričana, je zato s stališča zgodovinskega pristopa nujno problematično in pomeni pravzaprav nacionalizacijo zgodovine v smislu, da se prenašajo moderne pojmovne kategorije in predstave v čas, ko le-teh še ni bilo: na takšen način pa seveda preteklost ni opisovana, ampak konstruirana (podobno problematičen je za srednji vek tudi pojem *Italijan*, ki je danes razumljen predvsem v nacionalnem kontekstu in pomeni pripadnika italijanskega naroda, medtem ko je bila v srednjem veku njegova konotacija v prvi vrsti geografska in je bil s tem pojmom mišljen prebivalec Italije). To seveda ne pomeni, da nimajo današnji Slovenci nič skupnega s srednjeveškimi Slovani, ki so naseljevali slovenski ali goriški prostor. Prav nasprotno, med njima obstoji zelo jasna jezikovna kontinuiteta in v jezikovnem oziru so današnji Slovenci neposredni potomci in dediči srednjeveških Slovanov, ki so živeli na tem prostoru, medtem ko je seveda oblikovanje Slovencev v moderen narod – tako kot drugod po Evropi – predvsem stvar zgodovinskega razvoja od druge polovice 18. stoletja naprej. To so na kratko razlogi, zaradi katerih bo v tem prispevku govora o Slovanih in ne o Slovencih v srednjem veku na Goriškem.

Drugi problem so viri. Virov, na podlagi katerih lahko raziskujemo in sledimo tisti del goriške srednjeveške zgodovine, ki ga pokriva pojem *slovanski*, ni toliko, kot bi morda kdo pričakoval, in podoba, ki jo na njihovi podlagi lahko podamo, je bolj fragmentarna kot celovita. A isto velja tudi za *romanski* in *nemški* del taiste zgodovine in vse troje je povezano z dejstvom, da srednji vek ni poznal nacionalne zavesti in nacionalne pripadnosti v modernem smislu in da te kategorije za življenje srednjeveškega človeka niso bile tako pomembne in usodne, kot so za današnjega. Posledično se je ta srednjeveška "anacionalnost" odrazila tudi v virih samih, ki duhu svojega časa odgovarjajoče postavljajo v ospredje bolj socialne kot etnično-jezikovne razlike oziroma pripadnost. A kljub takšnemu splošnemu stanju seveda obstajajo tudi viri z za našo temo še kako relevantnimi podatki. Če omenimo samo najpomembnejše, ne moremo mimo znamenitega historiografskega dela *Historia Langobardorum* čedajškega Langobarda

Pavla Diakona s konca 8. stol., ki prinaša nadvse dragocene informacije o prvih kontaktih in konfliktih Slovanov z langobardskimi in romanskimi zahodnimi sosedi v Posočju in na robu Furlanske ravnine.¹

Upodobitev Pavla Diakona v kodeksu iz 11. stoletja, v katerem je prepisana njegova Rimska zgodovina (Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*).

Nič manj dragocena ni listina cesarja Otona III. za oglejskega patriarha Johannesa iz leta 1001, saj je v njej centralni kraj kasnejše Goriške – Gorica – ob svoji prvi omembi v zgodovini opredeljen kot slovanska naselbina.² O etnični (in tudi socialni) strukturi prebivalcev Gorice v naslednjem obdobju pa nam pomembne informacije nudijo številne privatne srednjeveške listine, iz katerih je že pred

¹ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*.

² Gl. Štih, "Villa".

mnogimi leti Franc Kos ekscerpil in na enem mestu zbral tozadevne podatke.³ Za etnično oziroma morda pravilneje jezikovno sestavo podeželskega kmečkega prebivalstva, ki je v srednjem veku predstavljalo veliko večino vseh na Goriškem živečih ljudi, pa so dragocen vir informacij predvsem urbarji in njim podobni zapisi.⁴ V omenjenem listinskem in urbarnem gradivu ohranjeno bogato toponomastično in onomastično gradivo je temeljnega pomena tudi za različne jezikoslovne raziskave,⁵ katerih rezultati so še kako pomembni tudi za našo temo. Do določene mere pa je to pogledno lahko izpovedno tudi arheološko gradivo,⁶ pri čemer pa se je potrebno zavedati, da je nujna skrajna previdnost pri vzpostavljanju korelacij med materialno kulturo in etničnostjo oz. jezikovno pripadnostjo njenih nosilcev, saj so razlage takšne vrste že pripeljale do največjih možnih interpretativnih zmot.⁷

Zgodovina dolgega trajanja ali večjezičnost in večetničnost Goriške

Od konca srednjega veka naprej se vrstijo poročila, ki pričajo o večjezičnosti in večetničnosti Gorice in Goriške. Benečan Odorico de Savorgnano je tako že leta 1459 ugotavljal, da govore prebivalci Gorice *lingua sclavonica, alemana et italica*. Grof Girolamo de Porzia, kasneje papeški nuncij v Gradcu, je leta 1567 v svoji *Descrizione della Patria del Friuli* zapisal, da ljudje v Gorici *per il più usano famigliaramente ed ordinariamente tre lingue: Tedesca, Schiava ed Italiana*. Le nekaj let kasneje (1571) je Nizozemec Hugo Blotius, poznan kot dunajski dvorni bibliotekar, v svojem popotnem dnevniku Gorico, ki mu je bila približno enako velika kot Ljubljana, grad pa je imela boljši, prav tako označil kot trojezični kraj, vendar s to razliko, da se pridiga samo v italijanščini in ilirščini (i. e. slovenščini): *loquitur hic illyrice, italice et germanice. Sed conciones tantum italice et illyrice habentur*. V precej obširnem opisu Gorice tamkajšnjega župnika Andreja Nepokorja iz 1582–1592 v zvezi z namero nadvojvode Karla, da bi v kraju ustanovil škofijo, je zapisano, da vsi prebivalci Gorice, ki jih je župnik (previsoko) ocenil na 7000, govore slovensko in laško, odličnejši pa tudi nemško. Pri-

bližno istočasno je zgodovinar Gaspare Brumati ugotavljal, da prevladuje od Gorice proti Kranjski slovenski jezik, *lingua schiava*, od Gorice proti zahodu pa furlanski jezik, *la forlana*. Podobno je tudi znani furlanski zgodovinar Giovanni Francesco Palladio leta 1660 zapisal, da žive Slovenci v gričevnato-goratem svetu nad Krminom (*popoli schiavi habitatori de monte sopra Cormons*) in da uporabljajo prebivalci Gorice poleg furlanskega in italijanskega jezika tudi nemščino in slovenščino.⁸ V 18. stoletju pa je goriški zdravnik Anton Muznik v 1781 objavljenem delu *Clima Goritiense* zapisal, da govori v mestu (Gorica) večina otrok že v nežni dobi gladko tri jezike, furlanskega, slovenskega in nemškega, medtem ko znajo odrasli italijansko, latinsko in francosko; na podeželju pa zna večina dva jezika: bodisi slovenskega in nemškega bodisi slovenskega in furlanskega (*Loquuntur autem in civitate plerique pueri in tenera etiam sua aetate triplici distinctio idiomate, Furlano, Sclavo et Germanico. Adultiores dein sciunt Italicum, Latinum et Gallicum. In pagis quoque callent plerique duplicem linguam, sclavam et germanicam, vel sclavam et furlanam*).⁹

Bolj natančen vpogled v to večjezikovno in večetnično sredino pa nam nato prinesejo šele statistični podatki popisov prebivalstva, ki so se v Avstro-Ogrski monarhiji vršili od leta 1857 naprej in ki nam omogočajo odgovore na vprašanja o tem, koliko prebivalcev Gorice in Goriške je govorilo enega od treh deželnih jezikov oziroma koliko med njimi se jih je opredelilo bodisi za Slovence, bodisi za Italijane ali pa za Nemce in tudi kakšno je bilo razmerje med njimi. Zadnje štetje takšne vrste je bilo v Avstro-Ogrski leta 1910 in je dobro označevalo konec nekega dolgega obdobja v zgodovini Gorice in Goriške, saj se je po prvi svetovni vojni – poleg vsega drugega – etnični in jezikovni zemljevid te obmejne pokrajine v marsikaterem pogledu temeljito spremenil. Izmed skorajda 234.000 prebivalcev, kolikor jih je pred razpadom monarhije živelo na Goriškem, so Slovenci skupaj z neznatnim delom srbohrvaško govorečih predstavljali skoraj 60% deželnega prebivalstva, 34% jih je za pogovorni jezik označilo italijanščino, nemščino in ostale jezike pa 6%. Drugače je bilo v Gorici, kjer so bili najštevilnejši Italijani (skoraj 48%), medtem ko je bilo Slovencev dobra tretjina (35%), pri čemer pa je njihovo število naraščalo, saj jih je bilo še leta 1880 v mestu le nekaj več kot 16%.¹⁰

Jezikovna in etnična podoba, ki sta jo ob propadu Avstro-Ogrske in na začetku 20. stoletja ka-

³ Kos, *K zgodovini Gorice*.

⁴ Predvsem: Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 2. Gl. tudi Härtel, *Slawische Personennamen*, str. 343 sl.

⁵ Desinan, *Problemi di toponomastica Friulana 1–2*; isti, *Nomi locali*, str. 19 sl.; Mader, *Frühmittelalterlichen Slawen*, str. 35 sl.; ista, *Prima menzione*, str. 51 sl.; Skok, *Lingvistička objašnjenja*, str. 174 sl.

⁶ Švoljšak – Knific, *Vipavska dolina*.

⁷ Prim. npr. Jones, *Arheologija etnosa*, str. 111 sl.; Brather, *Ethnische Identitäten*, str. 139 sl.; Mirnik Prezelj, *Re-thinking Ethnicity*, str. 581 sl., zlasti 592 sl.; Bierbrauer, *Zur ethnischen Interpretation*, str. 45 sl.

⁸ Za gornje citate gl. Kos, *Zgodovinski razvoj*, str. 12 sl.; Marušič, *Skozi preteklost Goriške*, str. 16.

⁹ Muznik, *Goriško podnebje*, str. 73 (slov. prevod) oz. 48 (latinski original).

¹⁰ Marušič, *Skozi preteklost Goriške*, str. 3.

zali Goriška in Gorica, je tako imela zelo dolgo zgodovino in njene korenine so segale najmanj že v srednji vek. Osnovno podlago kasnejšega italijanskega in furlanskega elementa so predstavljali romanski in romanizirani staroselci antične dobe, nemško govoreči prebivalci Goriške so začeli v prostor ob Soči prihajati v visokem in poznem srednjem veku predvsem v spremstvu in v službi tamkajšnje vladarske rodbine – goriških grofov, ki so tudi sami izvirali s severa, Slovenci pa so v jezikovnem pogledu svojo kontinuiteto vlekli od Slovanov, ki so se v alpsko-jadranski prostor naselili v zgodnjem srednjem veku.

Naselitev Slovanov v zgodnjem srednjem veku

Naselitev Slovanov v gričevnat in hribovit svet do vzhodnega roba Furlanske ravnine, ki je na jugu segla do Tržaškega zaliva pri Tržiču, na severu pa je zaobjela Kanalsko dolino,¹¹ je imela kar najbolj daljnosežne posledice: ustvarila je jezikovno-etnično mejo med romanskim in slovanskim svetom, ki se je v temeljnih potezah ohranila nespremenjena vse do danes.¹² Meja se seveda ni izoblikovala v enem samem zamahu, ampak je bila rezultat daljšega in večstopenjskega zgodovinskega procesa, ki nam je poznan le v glavnih potezah in obrisih. Tudi ni njeno izoblikovanje povzročilo takojšnje ali popolne asimilacije staroselskega prebivalstva na slovanski strani meje, ampak se je to po pričevanju toponomastičnega, onomastičnega in tudi arheološkega gradiva v pomembni meri ohranilo še naprej. Prav tako se je potrebno zavedati, da ta slovansko-romanska etnična meja v svoji celotni zgodovini nikoli ni bila hkrati tudi politična oz. državna meja. Za zgodnji srednji vek do nastopa frankovske dobe je to pomenilo, da so tisti Slovani, ki so bili naseljeni v Istro – ta je takrat domnevno obsegala še velik del Krasa do Timava, Nanosa, Javornikov in Snežnika –, spadali pod bizantinsko oblast, tisti, ki so poseljevali Vipavsko in Soško dolino, pa so spadali v Furlanijo in s tem pod oblast tamkajšnjega langobardskega vojvode. Njegovi oblasti so bili med okrog 625 in 740 podvrženi tudi Slovani Kanalske doline (*Sclavorum regio Zellia*) in so zato plačevali poseben davek, *pensio*.¹³

Na splošno vemo o samem procesu naseljevanja Slovanov bolj malo in to ne glede na to, ali nas ta fenomen zanima v globalnem, evropskem kontekstu ali pa v regionalnem, vzhodnoalpskem oziroma lokalnem – v našem primeru goriškem – okviru. Dejstvo je, da se Slovani pred zadnjim de-

setletjem 6. stoletja v vzhodnoalpsko-severnojadranskem prostoru ne omenjajo. Takrat (okrog 592 in 595) pa so se ob zgornji Dravi že spopadali z Bavarci in so preko Istre oziroma Krasa že tako silili v Italijo, da se je zaradi tega leta 599 in 600 v Rimu vznemirjal papež Gregor Veliki. Te konfrontacije Slovanov na samem zahodnem robu njihovega naselitvenega ozemlja med Alpami in Jadrnom je razumeti na način, da so do takrat že obvladali vzhodno od tod ležeči porečji Drave in Save in ju tudi že slovanizirali: današnji vzhodnotirolski in koroški prostor je za čas konec 6. stoletja namreč že označen kot *Sclavorum provincia* in tudi že omenjena (zgornja) Kanalska dolina je dve do tri desetletja kasneje označena kot slovanska pokrajina, medtem ko je Posavje veljalo Pavlu Diakonu v 8. stoletju za domovino Slovanov (*patria Sclavorum*).¹⁴

Že v tej prvi fazi so skozi Postojnska vrata prihajajoči Slovani naselili v Istri ozemlje do naravnega praga južno od ceste Tergeste (Trst) – Tarsatica (Trsat) ter leta 602 in 611 tudi plenili in puštošili po pod bizantinsko oblastjo nahajajočem se polotoku. Zlasti hud je bil napad leta 602, v katerem so sodelovali tudi Langobardi in Avari. A prizaneseno ni bilo niti Furlaniji, ki so jo okrog 610 uničujoče opustošili Avari ter pri tem požgali in oplenili celo njen center, Čedad.¹⁵ Ker so bili Slovani takrat podrejeni Avarom in so se pod njihovim vodstvom tudi naseljevali v porečja vzhodnoalpskih rek, ni izključiti, da so v avarskem napadu na Furlanijo, ki je zaradi cestnih povezav moral iti skozi Vipavsko dolino, sodelovale tudi slovanske čete. Ali je bilo s temi dogodki povezano tudi že slovansko naseljevanje Vipavske doline, kot je zaslediti v zgodoviniopisju, se ne zdi najbolj verjetno, saj je tamkajšnje, sicer ne pretirano bogate arheološke najdbe 7. in 8. stoletja prej pripisati avtohtonim, deloma barbariziranim romanskim prebivalcem, kot pa materialni kulturi, značilni za Alpske Slovane. Zato ni izključiti, da je – podobno kot v Istri – intenzivnejša slovanska kolonizacija obrambno in prometno izjemno pomembne Vipavske doline povezana šele s časom frankovskega gospostva nad tem prostorom od zadnje četrtine 8. stoletja naprej.¹⁶

Nekoliko drugače se kažejo razmere v zgornjem Posočju in na stičišču Karnijskih in Julijskih Alp. Poleg tega, da je vsaj del Kanalske doline že okrog 625 veljal za slovansko pokrajino (*Sclavorum regio*), imamo za leto 664 tudi že poročilo o slovansko-langobardskem boju in zmagi slednjih pri Briščih v dolini Nadiže, nato za leto 705 poročilo o slo-

¹¹ Gl. Desinan, *Nomi locali*, zemljevid št. 3 na str. 28–29.

¹² Gl. Grafenauer, *Slovensko-romanska meja*, str. 5 sl.

¹³ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* IV 38.

¹⁴ Gl. Grafenauer, *Naselitev Slovanov*, str. 17 sl.; isti, *Slovenci na zahodni meji*, str. 97 sl.

¹⁵ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* IV 24, 37, 40.

¹⁶ Gl. Svoljšak – Knific, *Vipavska dolina*, str. 81 sl.

vansko-langobardski bitki na neki gori, v kateri je po pripovedovanju Pavla Diakona padlo vse furlansko plemstvo z vojvodo vred, in končno za leto 720 še poročilo o langobardski zmagi nad Slovani pri kraju *Lauriana* (Lavariano južno od Vidma?).¹⁷ Ti podatki dajejo slutiti, da so Slovani najkasneje v zadnji tretjini 7. stoletja že naseljevali zgornje Posočje in da je za njihovo naselitev v hribovit svet med Sočo in Furlansko ravnino morala imeti odločilen pomen zmaga leta 705, medtem ko je bil poskus nadaljnje ekspanzije proti zahodu zaustavljen s porazom leta 720.¹⁸ Pomembno vlogo pri zaustavitvi slovanskega naseljevanja na robu Furlanske ravnine pa so morali odigrati tudi utrjeni langobardski kasteli, ki so kontrolirali najpomembnejše prometnice in hkrati zapirali izhode gorskih dolin proti ravnini (zlasti Osoppo, Humin, Ratenj, Neme, Čedad, Solkan, Krmin) in za katere se je v slovenskem zgodovinske uveljavilo vsebinsko ne najbolj natančno ime "langobardski limes".¹⁹

Problematiko naselitve Slovanov v Vipavsko dolino, porečje Soče in do roba Furlanske ravnine lahko tako zaokrožimo z ugotovitvijo, da je bil to zgodovinski proces, ki je trajal med 6. in 8. stoletjem in je pripeljal do nastanka romansko-slovanske etnične meje; meje, o kateri nam nemara prvo literarno poročilo prinaša Benečan Marino Sanuto leta 1483, ki v svojem popotnem dnevniku pravi, da je stal na skrajni meji Italije, kajti pred vrati Čedada teče potok Rosminian, za katerega govori, da ločuje Italijo od Sklavinije (*Et fuori di la porta di Cividale una aqua ciamata el Rosminian va nel Nadixon, la qual, ut dicitur, parte la Italia dalla Schiavonia; ergo in fin la fin de l'Italia solo stado*).²⁰

Slovanska kolonizacija po koncu madžarskih vpadov in prva omemba Gorice

Vpadi madžarskih konjeniških krdel v Furlanijo v prvi polovici 10. stoletja so pomenili veliko cenzuro v njeni zgodovini. Obsežni predeli pokrajine so bili oplenjani in opustošeni, s čimer so bile prizadete gospodarske podlage življenja, zdecimirano pa je bilo tudi prebivalstvo, ki je bilo deloma pobito, deloma pa odpeljano v ujetništvo oz. suženjstvo. V drugi polovici 10. stol. je nato sledila obnova Furlanije, ki jo je vodil oglejski patriarhat. Obnova je v prvi vrsti zajela najbolj opustošena področja, ki so se nahajala na obeh straneh glavne madžarske vpadne poti, ki se v virih tistega časa

tudi imenuje *strata Hungarorum* in je iz Vipavske doline mimo Gradišča ob Soči oz. Fare, kasnejše Palmanove, Codropia in Sacileja prečkala spodnjo Furlanijo. Prav iz spodnje Furlanije pa je poznanih več deset slovanskih toponimov, ki so nastali ob obnovi Furlanije, ko so bili tja načrtno kolonizirani Slovani vzhodnoalpskega prostora. Gre za (današnje) toponime, ki so bodisi slovanskega izvora (npr. Gradisca, Tapogliano, Jalmicco, Virco, Sammardechia, Pecoto, Zompicchia, Gorizzo, Goricizza, Lonca, Belgrado, Sela ipd.) bodisi so označeni kot slovanski (Medea Sclavica, Versa Sclavica, Sclau-nicco, Pasian Schiavonesco, Sclavons itd.). Med priče te slovanske poselitve Furlanije pa je šteti tudi slovanska imena kmetov (Mistibor, Soimir, Stoian, Dragouit, Sdegoy, Vitigoy, Goste, Dourogoy itd.) v krajih s povsem neslovanskimi imeni, ki so izpričana v seznamu posesti ženskega samostana sv. Marije pri Ogleju iz okrog 1170.²¹ S slovansko kolonizacijo pa je mogoče (čeprav ne izrecno) povezovati tudi v Furlaniji odkrite arheološke najdbe köttlaškega tipa.²²

Toponomastične sledi te "postmadžarske" slovanske poselitve Furlanije so skoncentrirane predvsem na obeh straneh linije Gradišče ob Soči – Palmanova, kar nekaj jih je v trikotniku Palmanova – Videm – Codropio, zelo veliko pa v širšem prostoru Codroipa; torej na prostoru, kjer je bilo ob madžarskih vpadnih poteh opustošenje največje. Ena prvih prič slovanske kolonizacije v času obnove Furlanije je darovnica patriarha Popona za oglejski kapitelj iz 1031, ki pa na žalost ni ohranjena v povsem izvorni obliki in je zato nekoliko vprašljiva. A ne glede na to je za našo temo še kako zanimiva: patriarh je kapitlju namreč med drugim podaril tudi *villam de Melereto cum omnibus finibus et pertinentiis suis, scilicet cum villa Sclavorum que similiter dicitur Meleretum*.²³ Gre za današnji kraj Meretto di Capitulo v bližini Palmanove. Njegovo ime je v listini dvakrat navedeno, drugič kot slovanska vas, *villa Sclavorum* in način zapisa kaže, da je ob že obstoječem kraju *Meleretum*, kjer je živel staroselski živelj, nastalo novo istoimensko naselje slovanskih kolonistov. Pri tem pa je potrebno poudariti, da ni mogoče nastanka vseh slovanskih toponimov v ravnini Furlanije povezovati zgolj z njeno obnovo po koncu madžarskih vpadov, kot je prevladujoče mnenje v historiografiji. Ni namreč mogoče izključiti možnosti, da se za nekaterimi slovanskimi toponimi lahko skriva pronicanje slovanskih naseljencev v Furlanijo že v 8., še bolj pa v 9. stoletju, ko se je

¹⁷ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* V 23; VI 24, 45.

¹⁸ Gl. Štih – Peršič, *Problem langobardske vzhodne meje*, str. 337 sl.; Štih, *O vzhodni meji Italije*, str. 115 sl.

¹⁹ Kos, *K postanku*, str. 348 sl.; Bosio, *Il Castello longobardo*, str. 433 sl.

²⁰ Sanuto, *Itinerario*, str. 139.

²¹ Härtel, *Die älteren Urkunden*, št. 160.

²² Podrobneje gl. Štih, *"Villa"*, str. 115 sl., 157 sl.; Mader, *Prima menzione*, str. 55 sl.

²³ Scaloni, *Diplomi patriarchali*, str. 19 sl.

*Slovanski toponimi v Furlaniji zahodno od črte prevladujočih slovanskih toponimov.
Črtkano so označeni sledovi "madžarskih cest" (Štih, "Villa", str. 147).*

oblast furlanskega vojvode za nekaj časa razširila daleč čez slovanski svet proti vzhodu vse do Slavonije. Po drugi strani pa posamezni primeri kažejo, da so nekateri kraji v Furlaniji postali slovanski šele v poznem srednjem veku. Eden takšnih je Medea med Palmanovo in Krminom, v bližini katere se nahajata še dva kraja, ki s svojim imenom izpričujeta mešano etnično strukturo tamkajšnjega prebivalstva: eden je Romans d'Isonzo, drugi pa Versia (slov. Vrša), ki je 1275 izpričan kot *Versia Sclavica*. Medea se prvič omenja že pred sredo 12. stoletja, kot slovanski kraj – *Midea sclabonicha* – in s tem naselje slovanskih kolonistov pa šele tik pred koncem 13. stoletja (1294).²⁴

²⁴ Kos, *K postanku*, str. 365 sl.

Toda ne glede na časovno različni izvor posameznih slovanskih naselij po ravnini Furlanije pa slovanski kolonisti, raztreseni v večinsko romanskem okolju, na daljši rok svoje jezikovne in etnične identitete niso mogli obdržati. Najkasneje v 15. stol., ko je Furlanija postala del beneške terra ferme, s čimer so bile zvezane velike, tudi etnične spremembe, se je slovansko prebivalstvo Furlanije asimiliralo in poromanilo.²⁵

Zdi se, da je z obnovo Furlanije po koncu madžarskih vpadov v 2. polovici 10. stoletja in s takratno slovansko kolonizacijo povezan tudi nastanek Gorice. Kraj namreč leži nedaleč od glavne

²⁵ Kos, *K postanku*, str. 372; Mader, *Frühmittelalterlichen Slawen*, str. 40.

madžarske vpadne poti in podobno kot je bil opustošen ostali prostor ob tej vpadnici v Furlaniji, je tudi za področje Gorice predpostavljati, da je doživelo enako usodo. V prid temu mnenju glede začetkov Gorice govori tudi dejstvo, da je že ob svoji prvi omembi eksplicitno označena kot slovanski kraj, s čimer se tudi po tej strani dobro umešča v kontekst že omenjene slovanske kolonizacije po prenehanju madžarskih vpadov. Poleg tega se prvič omenja prav v dokumentu, ki je daleč najbolj eksplicitna priča te velike obnove Furlanije. Kot je dobro znano, gre za listino cesarja Otona III. za oglejskega patriarha Johannes, ki je bila izstavljena 28. aprila 1001 v Raveni. V njej je označena kot *villa, qu(a)e Sclavorum lingua vocatur Goriza*; kot kraj (vas), ki se v jeziku Slovanov imenuje Gorica.²⁶ Gre za najstarejše kronološko in vsebinsko nedvoumno pričevanje o slovanski prisotnosti na Goriškem! V jezikovnem oziru je Gorica pomanjševalnica slovanske besede *gora* in pomeni manjšo vzpetino. Nanaša se na grič, na katerem je (na)stala naselbina in po katerem je kraj dobil ime. Poleg tega je v listini izrecno rečeno, da se tako imenuje v slovanskem jeziku. S tem ni hotelo biti povedano, kar vemo iz etimologije – da je Gorica po svojem izvoru slovansko ime – ampak da kraj tako imenujejo domačini, ki so po svojem jeziku bili Slovani: jezik, ki je bil na prelomu tisočletja ob srednji Soči domač, je bil slovanski. Toda že okrog sto let za prvo omembo je izpričana že oblika *Guriza*,²⁷ ki bi lahko pomenila, da je kraj začel dobivati tisto večetnično podobo, ki ga je zaznamovala skozi vso nadaljnjo zgodovino. *Gurizze* oz. *Gurizza* je namreč furlanska oblika imena Gorica, ki v svoj govor preslikava slovanski arhetip. Okrog 1100 zabeleženo ime *Guriza* je tako mogoče povezovati z neolatinsko oziroma že furlansko govorico, pri čemer pa ostaja odprto, ali so kraj takrat tako imenovali že njeni furlanski (romanski) domačini-priseljenci ali pa zgolj furlanski (romanski) sosede.²⁸

O etnični podobi širše okolice Gorice pa nam pomembne informacije nudita še dva toponima, ki se omenjata v pravkar omenjeni listini Otona III. Gre za *Siliganum* (Solkan) in *Ortaona* (Vrtovin oz. Vrtovinski potok ali pa nemara Sv. Pavel nad Vrtovinom),²⁹ ki kažeta, da je okrog leta 1000 v spodnji Vipavski dolini še živelo staro(selsko) romansko prebivalstvo: v obeh primerih gre namreč za predromanska toponima, ki še nimata slovanske oblike.³⁰ Toda na daljši rok se to romansko prebivalstvo ni uspelo ohraniti, sčasoma je bilo slova-

Najstarejša upodobitev Gorice na njenem mestnem pečatu iz 14. stoletja (Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 223).

nizirano in se je stopilo z (večinsko) slovanskim prebivalstvom okolice, ki ga izpričuje tudi grobišče köttläške kulture v Batujah.³¹ Priča temu procesu je transformacija omenjenih dveh toponimov. Toponimi tega tipa so se v slovanskem jeziku namreč spremenili na način, da so dobili sufiks *-in* (npr. Salona – Solin, Albona – Labin, Flanona – Plomin, Gemona – Humin itd.) oziroma *-an*. Za *Ortaono* je tako že 1120 izpričana slovanska oblika *Ortuwin* (Vrtovin)³² in tudi *Siliganum* se je že v 12. stol. spremenil v slovanski *Celkan* oz. *Selcan* (Solkan).³³ V bistvu je šlo tu za enak proces asimilacije, kot so mu bili izpostavljeni Slovani postmadžarske kolonizacije v spodnji Furlaniji, le da je šlo tu za njegovo zrcalno sliko.

Slovansko prebivalstvo Gorice in Goriške od 12. do 15. stoletja

Srednjeveška Gorica se je v mesto razvila v poznem srednjem veku. Na začetku 2. tisočletja, ob svoji prvi omembi, je bila ruralno naselje (*villa*) in je na pomenu začela pridobivati, ko je bil na njenem griču zgrajen grad. Ta se prvič omenja šele leta 1202, čeprav je njegove začetke z dobrimi razlogi postaviti že stoletje prej, ko se je okrog 1100 po Gorici (i. e. tamkajšnjem gradu) imenoval njen prvi visokoplemiški posestnik Henrik Span-

²⁶ Gl. Štih, "Villa".

²⁷ Kos, *Gradivo* 3, št. 393.

²⁸ Skok, *Lingvistička objašnjenja*, str. 176.

²⁹ Za slednjo možnost gl. Marušič, *Kaj je Ortaona?*, str. 243 sl.

³⁰ Bezljaj, *Predslovanski ostanki*, str. 139 sl.

³¹ Svoljšak – Knific, *Vipavska dolina*, str. 26 sl., 60 sl.

³² Kos, *Gradivo* 4, št. 59.

³³ Kos, *Solkan*, str. 135.

Grič, po katerem je Gorica dobila ime, z gradom, cerkvico sv. Duha in hišami na mestu prvotne meščanske naselbine (Gorizia milleani. Periodico di storia, arte e cultura 1, št. 1, 1997, str. 8).

heimski, kasnejši koroški vojvoda in brat Diemute, matere prvega goriškega grofa iz rodbine Meginhartingov. S tem ko je grad v Gorici postal matični grad in rezidenca goriških grofov, ki so bili najpomembnejša visokoplemiška rodbina prostora, je tudi Gorica postala centralni kraj srednjega Posočja in je že v 12. stol. morala dobiti protourbani značaj. Kajti že 1210 je dobila pravico do sejma (trga) in je tudi formalno postala meščanska naselbina, ki je nato že pred 1307 prerasla v mesto.

Takrat se namreč v listini goriškega grofa Henrika II. za njegove meščane v Gorici (*cives nostri Goricie*) – v vsebinskem pogledu je listina privilegij mestnega gospoda in ne (mestni) statut, kot je zanj uveljavljeno, a napačno ime v literaturi – prebivalci Gorice prvič omenjajo kot posebna meščanska skupnost (komuna) s svojimi pravicami, pa tudi obveznostmi.³⁴ Pri tem se je potrebno zave-

³⁴ Za razvoj Gorice gl. Štih, *Srednjeveške goriške študije*, str. 43 sl., 54.

dati, da je bila Gorica v srednjem veku majhno mesto, ki je imela malo prebivalcev, še manj pa tistih, ki so uživali pravice meščanov. Topogledno je dovolj zgovoren prvi natančen podatek o številu prebivalstva, ki ga imamo šele iz leta 1566 in takrat je goriško mesto skupaj z najbližjo okolico štel vsega skupaj 2397 ljudi.³⁵

V visokem in poznem srednjem veku so v etnično-jezikovnem kontekstu socialno najpomembnejšo oziroma najvplivnejšo skupino predstavljali nemško govoreči prebivalci Gorice, ki pa so v naslednjem obdobju precej nazadovali na račun italijanskih priseljencev. Gre za skupino ljudi, ki je v veliki meri pripadala ministerialnemu nižjemu plemstvu in je opravljala vodilne službe v dvorni in deželni upravi goriških grofov, po svojem izvoru pa so v glavnem bili s Koroške in Pusterla.³⁶ Čeprav je že dolgo znano, da osebna imena niso vedno zanesljiv pokazatelj etnične oziroma jezikovne pripadnosti njihovih nosilcev, pa vendarle dovoljujejo določene zaključke. Za Gorico so se nam ohranila v številnih listinah in dovolj ilustrativno izpričujejo tudi romansko in slovansko pripadnost njenih prebivalcev. Kar se slednjih tiče, so zlasti ilustrativni in izpovedni naslednji primeri.³⁷ V 14. stoletju se tako omenja nek Ulrik Vodopivec (*Odolricus Wodopiuecz/Wodapiucz*, 1325, 1330) *de mercato Goricie*; njegova vdova se je imenovala *Adleyca (relictia Odolrici Wodopinecz*, 1337) in je bila v Gorici lastnica hiše in s tem meščanka. Vdova po nekem Ivoriču z goriškega gradu (*Ivorich de castrum Goricie*) je bila 1377 tudi Anica (*Aniza*). 1348 se skupaj z ženo Marto in sinom Johannesom, ki se imenuje Janez (*Johannes dictus Janes*) omenja nek Karel iz Gorice. 1366 se je žena Matherija iz Gorice imenovala Maruša (*Marusa*), 1383 pa žena krojača Bernarda Engeluša (*Engelussa*), medtem ko je bilo njenemu sinu ime Cvetko (*Zwetko*). Iz 1330 poznamo nekega Žvana, ki so mu rekli Zlatolasec (*Swan dictus Zlatolasetz*) iz 1312 in 1398 pa dva Černogoya (*Zernogoy*); oba sta bila lastnika hiše, za prvega je rečeno, da je stala *in foro Goricie*, za drugega pa *in dem dörff ze Görz*. Slovanska imena prebivalcev Gorice pa so nam seveda izpričana tudi za 15. stoletje, ko se npr. omenjajo neki Bratuš (*Bratus*, 1471), neka sestra (nuna?) Dežela (*Deschela*, 1493), prebivalec Gorice Matija Slana (*Zlana*, 1496), pa neki kolon z imenom *Petelin* (1482) in tudi Urban Jarnežič (*Jarneczicz*), ki je bil 1482 posestnik v Gorici in je opravljal celo funkcijo gastalda. Ti primeri ne pričajo samo o slovanskem poreklu dela prebivalcev Gorice, ampak nam nudijo tudi predstavo o

njihovem socialnem položaju, ki je bil precej raznovrsten: med njimi srečamo tako ljudi, ki so bili kot prebivalci Gorice v službi mestnega gospoda oziroma deželnega kneza, kot tudi take, ki so imeli v mestu posest (hišo) in so uživali status meščanov, poklicno pa so bili obrtniki; srečamo pa tudi takšne, ki so bili kot koloni v socialno-pravnem oziru v precej slabem položaju.

Kar se pa tiče etnično-jezikovne strukture nemestnega, kmečkega prebivalstva Goriške, so najbolj izpovedni viri zapisi urbarialnega značaja, ki so ohranjeni od zadnje četrtine 12. stol. naprej. Za starejšo, visokosrednjeveško fazo obravnavanega obdobja sta topogledno zlasti pomembna seznam posesti samostana sv. Marije pri Ogleju iz okrog 1180 in nekoliko mlajši seznam posesti goriških grofov iz okoli 1200.³⁸ Imena oseb v obeh zapisih je že pred pol stoletja analiziral Milko Kos in jih razvrstil na slovanska, romanska, germanska in krščanska. V nekaterih goriških vaseh imajo okoli leta 1200 vsi posestniki samo slovanska imena, drugod pa se omenjajo skupaj s krščanskimi, romanskimi in germanskimi nosilci imen. V Zgornji Vrtojbi so tako v obravnavanem času od sedmih posestnikov (kmetov) štirje nosili slovanska imena (*Ztanossa*, *Marin*, *Domsel*, *Domanmir*), eden germansko (*Diepolt*), eden romansko (*Curman*) in eden krščansko (*Stephan*) ime. A pri tem mora biti tudi jasno, da imen še zdaleč ne moremo smatrati za absolutne pokazatelje etnične pripadnosti njihovih nosilcev, kajti tudi nosilci krščanskih imen, ki so v poznem srednjem veku postajala vedno bolj prevladujoča, so imeli določeno etnično-jezikovno identiteto. Poznamo tudi primere – npr. v Števerjanu v Goriških Brdih – kjer so trije bratje nosili slovanska imena (Budin, Dobruško, Kosa), njihov stric pa nemško (Dietrik) oziroma, da je eden od bratov nosil slovansko (Stojan), drugi pa nemško (Walto) ime, ali pa, da se je oče imenoval Dobroša, njegov sin pa Mingo (od Dominik).³⁹ Podobnih primerov, ki kažejo, da so se v isti družini oz. v istem sorodstvu lahko sočasno nosila slovanska, nemška in krščanska imena, bi lahko našli še celo vrsto, pri čemer se zdi, da so za etnično strukturo agrarnega prebivalstva na Goriškem še zlasti slabo izpovedna nemška (germanska) imena, saj ni tukaj – v razliko od doline zgornje Bače npr. – nikoli prišlo do strnjene kolonizacije nemško govorečega kmečkega prebivalstva. Vsekakor je na podeželju Goriške prevladovalo slovansko in romansko govoreče agrarno prebivalstvo, pri čemer so prvi živeli predvsem vzhodno od Gorice in v gričevnatem svetu do roba furlanske ravnine, drugi pa zahodno od tod.

³⁵ Panjek, *Terra di confine*, str. 42.

³⁶ Gl. Štih, *Goriški grofje*, str. 162 sl., 198 sl. (seznam nosilcev dvornih in centralnih uradov goriških grofov).

³⁷ Povzeti iz: Kos, *K zgodovini Gorice*.

³⁸ Härtel, *Die älteren Urkunden*, št. 160, oz. Kos, *Gradivo* 4, št. 650; Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 2, str. 107 sl.

³⁹ Gl. Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 2, str. 94 sl.

Za razliko od imen, ki postajajo proti koncu srednjega veka vedno manj izpovedna za vprašanja, ki nas tukaj zanimajo, pa se začno takrat v urbarjih v večji meri pojavljati priimki, ki so za našo temo zanimivi v toliko, ker med drugim odražajo tudi migracije agrarnega prebivalstva. Sklepajoč po tem gradivu, so morale biti te migracije precej bolj intenzivne kot so običajne predstave, potekale pa so tako na dolge kot kratke razdalje. Na prišleke s Kranjske spominja priimek Kranjec (*Khrainecz*, *Krainitz* ipd.), ki je precej razširjen in ga najdemo v Orehovljah pri Mirnu, Opatjem selu, Trnovici, Volčjem gradu, Proseku, Tomaju, Erzeltu, Štanjelu itd. Pogost je tudi priimek Kočever (*Kotschewer*, *Goschewecz* ipd.), ki je izpričan od Zagorja na Pivškem preko Vrem in Divače na Krasu do Pevme pri Gorici. V Fojani v Brdih je že 1290 nosil nek kmet priimek Korošec (*Corosicz*), ki ga kasneje beležimo tudi v Gornjem Cerovem in Batujah, pa v Praprotnem ob reki Idriji in v Erzeltu. Sem pa tja se omenja kakšen s priimkom Kraševc (*Kraschowecz*, *Kraschanin*) ali Tolminec (*Tulminecz*), nekaj je bilo tudi Furlanov (*Furlan*, *Fulantschicz*) itd. Močno migracijsko skupino pa so – vsaj po priimkih sodeč – morali predstavljati prebegi pred Turki in tudi siceršnji prišleki z juga. Za njih so značilni priimki tipa Hrovat (*Crabat*, *Crawath* itd.), Hrovatin (*Hrovatin*, *Crovatino* itd.) in Bezjak (*Besiackh*, *Besyakh* itd.), ki jih srečamo v številnih krajih od Notranjske preko Krasa do ožje Goriške. Bolj redki so priimki Vlah (*Walack*), Skok (*Sckock*) in Turk (*Turch*).⁴⁰ Zemljiški gospodje so te prebege v veliki meri naseljevali na kmetije, ki so bile opustele prav zaradi pustošenj Turkov in njihovih ugrabitev lokalnega prebivalstva v zadnji tretjini 15. stoletja, ko so se na Krasu in v Posočju pojavili najmanj petnajstkrat. Na krajši ali daljši rok so se ti prišleki stopili z lokalnim prebivalstvom in prevzeli kulturno in etnično identiteto nove okolice tako, da so na njihov izvor spominjali le še priimki, ki so jih nosili.

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

- Diaconus, Paulus: *Historia Langobardorum* (izd. Georg Waitz). MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 48, Hannoverae 1878 (delo je pod naslovom Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, dostopno tudi v slovenskem jeziku).
- Härtel Reinhard (izd.): *Die älteren Urkunden des Klosters S. Maria zu Aquileia (1036–1250)*. Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom II/6, Bd. 2, Wien 2005.
- Kos, Franc (izd.): *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* 3. Ljubljana 1911; 4. Ljubljana 1915.
- Kos, Franc: K zgodovini Gorice v srednjem veku. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 1, 1919–1920, str. 4–20; 2–3, 1921–1923, str. 1–15; 4–6, 1924–1925, str. 1–9; 7–8, 1926–1927, str. 30–33 (tudi v italijanščini: Sulla storia di Gorizia nel Medioevo, *Ce fastu?* 71/1, 1995, str. 93 sl.).
- Kos, Milko (izd.): *Urbarji Slovenskega Primorja* 2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3, Ljubljana 1954.
- Sanuto, Marino: *Itinerario per la terra ferma Venetiana nel 1483*. Padua 1847.
- Scalon, Cesare (izd.): *Diplomi patriarchali. I documenti dei patriarchi Aquileiesi anteriori alla meta del XIII secolo nell'Archivio Capitolare di Udine*. Udine 1983.

LITERATURA

- Bezljaj, France: Predslovanski ostanki v slovenščini. France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I* (ur. Metka Furlan). Ljubljana : ZRC SAZU 2003, str. 128–147.
- Bierbrauer, Volker: Zur ethnischen Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie, *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters* (ur. Walter Pohl). Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil. hist. Klasse Denkschriften 329, Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 8, Wien 2004, str. 45–84.
- Bosio, Luciano: Il Castello longobardo di Invillino (*castrum Ibligo*), i *castra* di Paolo Diacono e le vie romane della Venetia orientale, *Invillino – Ibligo in Friaul I. Die römische Siedlung und das spätantike – frühmittelalterliche castrum* (ur. Volker Bierbrauer). Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 33, München 1987, str. 433–451.

⁴⁰ Gl. Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja* 2, str. 96 sl.; Pavlin, *Gospodarska in družbena podoba*, str. 64 sl.

- Brather, Sebastian: *Ethnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie. Germania* 78, 2000, str. 139–171.
- Desinan, Cornelio Cesare: *Nomi locali e storia friulana dal 900 al 1250. Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen. Atti del convegno internazionale di studio* (ur. G. Fornasir). Udine 1983, str. 19–41.
- Desinan, Cornelio Cesare: *Problemi di toponomastica Friulana 1–2*, Udine 1976, 1977.
- Grafenauer, Bogo: *Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete. Arheološki vestnik* 21–22, 1970–1971, str. 17–32.
- Grafenauer, Bogo: *Slovenci na zahodni meji. Vprašanja srednjeveške kolonizacijske zgodovine Beneške Slovenije s posebnim ozirom na naselitev Slovencev. Prešernov koledar* 1978, Ljubljana 1977, str. 97–107.
- Grafenauer, Bogo: *Slovensko-romanska meja – ločnica in povezava. Zgodovinski časopis* 41, 1987, str. 5–18.
- Härtel, Reinhard, *Slawische Personennamen westlich der Soča im Hochmittelalter. Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana : ZRC SAZU, 1996, str. 343–358.
- Jones, Siân: *Arheologija etnosa, Konstrukcija identitete. Časopis za kritiko znanosti* 28, št. 200–201, 2000, str. 111–126.
- Kos, Franc: *Solkan v srednjem veku. Jadranski Almanah za leto 1924*, 1924, str. 135–141.
- Kos, Milko: *K postanku slovenske zapadne meje. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani* 5/6, 1930, str. 336–375.
- Kos, Milko: *Zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje. Slovenci v Italiji včeraj in danes*, Trst 1974, str. 7–13.
- Mader, Brigitta: *Die frühmittelalterlichen Slawen in Friaul aus der Sicht der Toponyme, Cultura in Friuli. Ommaggio a Giuseppe Marchetti*, Udine 1988, str. 35–42.
- Mader, Brigitta: *La prima menzione di Goriza e gli insediamenti slavi nel Friuli. Note toponomastiche e archeologiche, Da Ottone III a Massimiliano I* (ur. Silvano Cavazza). *Storia goriziana e regionale* 4, Mariano del Friuli 2004, str. 51–66.
- Marušič, Branko: *Kaj je Ortaona? Ad Fontes. Otopčev zbornik*, (ur. Darja Mihelič). Ljubljana : ZRC SAZU, 2005, str. 243–247.
- Marušič, Branko: *Skozi preteklost Goriške. Ob tisočletnici prve omembe Gorice in Solkana ter ob tisočletnici prvega zametka Goriške* (Nova Gorica 2001).
- Mirnik Prezelj, Irena: *Re-thinking Ethnicity in Archeology. Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I* (ur. Rajko Bratož). *Situla* 39 – *Razprave SAZU* I/18, Ljubljana 2000, str. 581–605.
- Muznik, Anton: *Goriško podnebje – Clima Goriensis*. Faksimilirana izdaja latinskega originala, Ljubljana 2000.
- Panjek, Aleksander: *Terra di confine. Agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento*. Mariano del Friuli 2000.
- Pavlin, Vojko: *Gospodarska in družbena podoba podeželja na Goriškem ob prehodu pod Habsburžane na osnovi goriškega urbarja iz leta 1507*, magistrska naloga na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2004, tipkopis.
- Skok, Petar: *Lingvistička i toponomastička objašnjenja. Oko Trsta*, ur. Viktor Novak, Fran Zwitter, Beograd 1945, str. 174–177.
- Svoljšak, Drago – Knific, Timotej: *Vipavska dolina : Zgodnjesrednjeveška najdišča. Situla* 17, Ljubljana, Nova Gorica 1976.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem. 2* Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997.
- Štih, Peter: *O vzhodni meji Italije in o razmerah ter razmerjih ob njej v zgodnjem srednjem veku. Gestrinov zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana : ZRC SAZU, 1999, str. 103–123.
- Štih, Peter: *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica : Goriški muzej, 2002.
- Štih, Peter, *"Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza". Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johanesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III 402 in 412)*. Nova Gorica : Goriški muzej, 1999.
- Štih, Peter – Peršič, Janez: *Problem langobardske vzhodne meje. Zgodovinski časopis* 35, 1981, str. 333–341.

RIASSUNTO

Gli Slavi nel Goriziano al tempo medioevale

La migrazione slava nella Valle del Vipava (Vipacco), nel bacino fluviale dell'Isonzo e fino al confine con la Pianura Friulana è stata un processo storico che ha avuto luogo tra il VI e l'VIII secolo ed ha portato alla nascita del confine etnico romano-slavo e contemporaneamente al multilinguismo, alla multiethnicità e alla multiculturalità delle terre lungo il medio corso dell'Isonzo, caratteristiche ancora oggi tipiche di questo territorio. Dati più concreti sulla presenza slava nel Goriziano risalgono al periodo successivo alla fine delle incursioni ungheresi in Friuli. Anche i colonizzatori slavi contribuirono al rinnovamento di una terra duramente segnata, rinnovamento che coinvolse anche la Valle del Vipava (Vipacco) ed iniziò dalla seconda metà del X secolo, lasciando numerose tracce toponomastiche e onomastiche nella parte bassa della pianura del Friuli, fino al Tagliamento. Pare che durante questa ricostruzione sia sorta anche Gorizia, il centro più tardo della regione, che nel 1001 viene per la prima volta citata come insediamento slavo. Al tempo (altro Medioevo) si possono già notare dei processi assimilatori reci-

proci: la popolazione romanica ad est della Pianura Friulana visse un processo di slavizzazione, i colonizzatori slavi della pianura uno di romanizzazione. In quanto a Gorizia, la situazione è leggermente diversa. Quando è stato costruito il castello alla sommità della collina (probabilmente intorno al passaggio tra l'XI ed il XII secolo) e in questo modo la città è diventata centro della signoria di una famiglia di alta nobiltà, essa ha cominciato a svilupparsi come centro del territorio e, all'inizio del XIII secolo, ha cominciato a presentare le caratteristiche di insediamento urbano. Oltre alla popolazione slava e romanica, rappresentano un'importante componente nella sua struttura etnolinguistica anche gli abitanti germanofoni: essi giunsero sul medio corso dell'Isonzo all'inizio al servizio dei Conti di Gorizia, e provenivano soprattutto dalla Val Pusteria e dalla Carinzia. Per quanto riguarda la popolazione slava di Gorizia, il materiale conservato ci dimostra, che i suoi membri potevano avere posizioni sociali piuttosto disparate. Tra essi ci sono coloro che, in quanto abitanti di Gorizia, erano al servizio del signore cittadino o Principe provinciale, come anche coloro che possedevano un bene immobile in città (una casa) e godevano dello status di cittadini, ed erano artigiani di mestiere; v'erano anche coloro che, dal punto di vista socio-giuridico, in quanto coloni, erano in una posizione piuttosto sfavorevole.